SANAT ve ESTETİK

ULUSLARARASI SANAT VE ESTETİK DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF ART & AESTHETICS

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s.81-95

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
25.05.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
30.06.2019

Hilmi Ekin Oktay¹ - Reyhan Erdoğan², Şevin Bayram³

Bu çalışma 4-6.04.2019 tarihinde Gaziantep Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen 3. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve Oktay'ın 2017 yılında savunduğu "Bitkisel Peyzaj Tasarımlarının Değerlendirilmesinde Estetik: Antalya Konyaaltı Bölgesi" başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
ekinoktay@hotmail.com

²Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
reyhanerdogan@akdeniz.edu.tr

³Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj
Mimarlığı Bölümü, sevinbayramm@gmail.com

PEYZAJ ESTETİĞİ VE BU BAĞLAMDA ÜRETİLMİŞ OLAN TEORİLER

Özet

İnsan-çevre ilişkisi ve arasındaki etkileşim, özel bir ilgi gerektiren ve incelenmeye değer bir konudur. İnsanların belirli peyzajlara (teorilerin ve hipotezlerin ön gördüğü özelliklere sahip olan mekan düzenlemelerine), farklı, karakteristik, yaygın ve belirgin bazı tepkiler verdiği bilinmektedir. İnsan peyzaj etkileşiminin incelendiği alanlardan biri de estetikdir. Estetik özellikle Batı Avrupa'da, ünlü düşünürler tarafından 18. Yüzyılda ortaya atılmış ve felsefede önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bunun yanında çevre estetiği ve peyzaj değerlendirme kapsamında bir çok farklı araştırmacı kültürel ve evrimsel açılardan çeşitli teoriler ortaya koymuştur. Bunların en başında Prospect-Refuge teorisi, savana hipotezi, Bilgi İşleme Teorisi, Duyusal Değerlendirme teorisi, biofili hipotezi, Genius locie ve Topofili teorileri gelmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, estetiğin tanımından yola çıkılarak bir peyzaj estetiği tanımlaması yapılmıştır.

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s.81-95

Çalışma kapsamında sözü edilen teoriler ve peyzajla olan ilişkileri tanımlanmış ve bu çerçevede şimdiye kadar literatürde bulunan önemli bulgular aktarılmıştır. Çalışma sonucunda evrimsel ve kültürel teorilerin bütünleştirilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Peyzaj, Estetik, Peyzaj Estetiği, Mekan, Teori

Landscape Aesthetics and Theories in the Context of Landscape Aesthetics

Abstract

Human-environment interaction is an interesting issue that needs to be investigated. Humans have some common, distinct, characteristic attitudes towards some of the special landscapes. One of the study areas on the Human-environment interaction is aesthetics. Aesthetics had been revealed in Western European philosophy tradition on 18 century and became an important sub-discipline in philosophy. In addition to these, both environmental aesthetics and landscape assessment fields have rich literature that promotes valuable theories which have based on the biological and cultural explanations towards aesthetics. Some of them called as Prospect-Refuge Theory, Savvanah hypothesis, Information Processing Theory, Affective Theory, Biophilia hypotheses, Genius Locie, and Topophilia theory. In this context, this study aesthetics and landscape aesthetics has been defined and theories about landscape aesthetics has been explained with supportive results. As a conclusion of the study, the need of an umbrella theory which connects biological and cultural explanations has been highlighted.

Keywords: Landscape, Aesthetics, Landscape Aesthetics, Space, Theory

Giriş

Peyzajlar insanların vakitlerinin çoğunu geçirdiği, içinde olmasalar bile maruz kaldıkları, etkilendikleri mekanlardır. Peyzajların insanlar üzerine olumlu yönde etkileri olduğu çalışmalar ile ortaya konulmuştur (Kaplan vd. 1998). Bunun yanında bu olumlu etkilerin ortaya çıkması belirli mekânsal özellikleri gerektirmektedir. Bu konuda estetik alanının çalışma konusudur.

Estetik kelimesi; Yunancada duyu bilimi, öğretisi anlamına gelen ‘aistheikè’ kelimesinden türetilmiştir. Genel Türkçe Sözlükte kelimenin beş farklı anlamı vardır. Birincisi; sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, bediiyat anlamındadır. İkinci olarak estetik; “güzellik duygusu ile ilgili olan” anlamında ifade edilmiş, üçüncü tanımda ise; “güzellik duygusuna uygun olan” olarak tanımlanmıştır. Estetik; “güzelliği, güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe kolu, güzel duyu” tanımının yanında son olarak “kusurlu bir organı düzeltmek veya güzelleştirmek amacıyla uygulanan yöntemler” olarak tanımlanmıştır (Ekşioğlu 2010).

Estetik, Türkçe içerisinde anlam kaymasına uğramış ve “güzel” kavramıyla eş değer anlamda kullanılmaya başlanmış olsa da, felsefe disiplini içerisinde, özel bir çalışma alanının adıdır. Taşdelen (2012) estetik kavramını daha iyi anlayabilmek için, kelimenin kökensel (Etimolojik) anlamının araştırılması gerektiğini belirtir. Bu bakımdan estetik kelimesi kökensel

olarak yunanca “duyular yoluyla algılama” anlamına gelen “aisthanomai” (Taşdelen 2012) veya “aisthanesthai” (Tunalı 1989) kelimesinden gelmekteyken, “aisthesis” kelimesinin duyulur algı, duyum anlamında kullanıldığını belirtmiştir (Tunalı 1989, Taşdelen 2012).

Estetik; Türkçe’de yaşadığı anlam kaymasının etkisiyle, günlük dilde kullanıldığı gibi güzel kavramının karşılığında veya güzel kelimesiyle eşanlamlı bir kelime, bir kavram değildir. Bu estetiğin çalışma alanını daraltmaktan başka bir sonuca ulaşmaz. Estetik, epistemolojik boyutları olan ve “bilgiyi” sınıflandırmada kullanılan önemli bir kavramdır. Çünkü felsefede estetik kavramı, antik Yunan düşünürlerinin kavramı, epistemolojik bir bağlamda kullanmasıyla hayat bulmaktadır (Taşdelen 2012).

Estetik 18. yüzyıldan beri, felsefede ayrı bir bilim dalını nitelendirilmek için kullanılmaktadır. Bu bilimin isim babası 1714-1762 tarihleri arasında yaşamış olan Alexander Gottlieb Baumgarten’dır (Tunalı 1989, Taşdelen 2012). Tunalı (1989) Baumgarten’in estetik bilimini nasıl belirlediğinin ve bu bilime neden estetik adı verdiği sorularının peşine düşer ve bu soruyu Baumgarten’in hocası Wolff ile açıklamaktadır (Tunalı 1989). Tunalı (1989) ‘ya göre Wolff’un bilgi sistematığında bir eksik vardır ve gördüğü bu eksiği öğrencisi Baumgarten “Aesthetica” adlı çalışmasıyla kapatmaya çalışılmaktadır. Çünkü Wolff “doğru düşünmenin yollarını ve kurallarını”, “Logica” adlı eserinde, doğru istemenin yollarını ve kurallarını ise “Ethica” adlı eserinde belirlemiştir. Ancak Wolff duyu bilgisini ele almamıştır ve bu da genel sistematik bir boşluğun doğmasına neden olmuştur (Tunalı 1989).

Tunalı (1989)’ya göre Baumgarten, işte bu boşluğu doldurmak amacıyla çalışmaya başlamıştır ve duyu bilgisini araştırmaya başlar ve bu çabaların sonucu olarak da, estetik dediğimiz bilim doğmuştur (Tunalı 1989).Estetiğin güzellik felsefesi olarak sınırlanmasının, estetik denilen bilimin araştırma kapsamını daraltacağı ve bu alanda araştırma yapacak olanlarında çok sınırlı bir alanda araştırma yapmak zorunda olacağını belirten Tunalı (1989), estetiğin güzellik değeri gibi başka değerleri de araştırdığını, yüce, trajik, komik, zarif, ilginç, naif ve hatta güzelin zıddı olan çirkinliğin dahi estetiğin araştırma konusu içinde yer alabildiğini belirtmektedir.

Bunun yanında Taşdelen (2012) ise Frank Sibley’in hazırlamış olduğu estetik özellikler listesine atıf yaparak, estetiğin sadece güzeli değil, dengeli, sakın, güçlü, narin, duygusal, zarif, gösterişli gibi birçok diğer kavramı da araştırma konusu edindiğini belirtmiş estetiği güzelliğe indirgemenin yanlış olacağını altını çizmiştir.

Peyzaj kavramının içeriği ve bağlamı, kavramı ele alan kişinin bakış açısı ve uzmanlaşması çerçevesinde farklılıklar göstermektedir. Peyzaj hakkında en çok kabul gören tanım ise, Avrupa Peyzaj Sözleşmesinde yapılmıştır (Avrupa Konseyi 2000). Bu sözleşmeye göre peyzaj “ insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve/veya insanî unsurların eyleminin ve etkileşiminin sonucu olan bir alan” anlamına gelmektedir (Avrupa Konseyi 2000).

Birçok kuramcı peyzaj tanımının altında insanın algısının önemini vurgulamıştır. Örneğin Bourassa (1991) peyzajı, çevrenin algılanan bölümü olarak tanımlarken, Meining (1979) peyzajın çevremizdeki her şeyden oluştuğunu; ancak bunun peyzajla çevrenin aynı şey olduğu anlamına gelmediğini belirtmiştir. Bu bakımdan çevre, yaşayan her şeyin doğasında doğal olarak bulunan bir mülkiyet ve bizi çevreleyen, yaşamımızı devam ettirmemizi sağlayan bizi saran bir dış dünya iken peyzaj daha özel, daha bağımlı, yaşamımızı devam ettirmemize direkt olarak bağlı olamayan özelliktedir. Peyzaj bir anlamda Meining (1979)’in de belirttiği gibi,

bizim görüşümüzle tanımladığımız ve zihnimizle yorumlanmış olan bir çevre parçasıdır (Meining 1979).

Peyzaj estetiği kişilerin günlük yaşamıyla yakından ilişkilidir ve birçok çalışma toplumun peyzaj tercihlerini anlamak için gerçekleştirilmiştir (Chen vd 2016). Peyzaj tercihlerini anlamak ve kullanıcıların tercih ettikleri peyzajları belirlemek tasarımcılar için önemli bir aşamadır. Bu bağlamda yaratılan mekanlar daha çok kullanıcıya hitap edeceğinden dolayı daha başarılı bir mekan tasarımı ortaya konulabilecektir.

Bunun yanında yakın yüzyılda gerçekleşen hızlı kentleşme, doğal alanlarda, kent merkezlerinde ve kent çevresindeki kırsal alanlarda oluşan çevre sorunlarının yanı sıra, kent insanı üzerinde psikolojik izolasyon ve gelecek kaygısına neden olmaktadır (Mohamed ve Othman 2012). Peyzaj estetiği de stres atma (Ulrich vd 1991) zihinsel ve fiziksel faydalarla (Ode ve Fry 2002) yakından ilişkilidir (Chen vd 2016). Çünkü canlı ve yaşayan varlıklar olarak bitkiler insanlara mevsimlerin değiştiğini göstermektedir. Ayrıca yine bitkiler gölgeleriyle insanlara günün farklı zamanlarını belirten ve farklı mekânsal anlatımlara sahiptir. Bu bakımdan bitkiler, klasik cansız tasarım objelerinden farklı tasarım birimleridir. Bitkiler, canlılığı ve sağlığı hissettirdiğinden dolayı farklı boyutları olan bir tasarım materyalidir.

Todorova vd (2004) göre peyzaja ilişkin tercihler, peyzaj mimarlığı ve çevre psikolojisi alanında genişçe tartışılmıştır. Peyzaja ilişkin kullanıcı tercihlerini açıklamak için çok sayıda teori ve hipotez geliştirilmiştir. Teoriler Hipotezler bağlamında üretilen kapsayıcı açıklamalardır. Teori genel bir açıklamaya ihtiyaç duyulduğu zaman üretilmektedir. Bu bağlamda teoriler yasalar gibi kesin olmamakla beraber hipotezlerden daha kapsayıcı ve açıklayıcı niteliktedir. Peyzaj estetiğinde üretilen teoriler ve hipotezler düşünce paradigması bakımından iki ayrı grupta toplanabilir. Bunlar evrimsel paradigma ve kültürel paradigmadır. Aşağıda bu evrimsel ve kültürel paradigmalara ilişkin hipotezlere ve teorilere ilişkin açıklamalar verilmiştir.

Canlılığa yönelik sevgi -biyofili (Biofilia) hipotezi (Evrimsel Paradigma)

Canlılığa sevgi hipotezi (Biophilia hipotezi) ilk kez 1984 yılında Edward O. Wilson tarafından geliştirilmiştir. Wilson (1984) bu hipotezini Biophilia başlığını taşıyan kitabında anlatmıştır. Wilson (1984) biophilia'yı insanın "canlı ve canlı benzeri süreçlerle doğuştan gelen bir ilgisinin olduğu" kabulüyle kurar. Bu kurama göre insan çevresinde canlı ve canlı benzeri varlıklar oldukça kendini psikolojik açıdan daha iyi hissetmektedir. Günümüzde yaşanan kentleşme ve modernleşmenin etkisiyle insanlar doğadan kopmuş ve bu yüzden psikolojik sorunlar artmış olduğundan yeniden insanın doğayla bir bağ kurması gerekliliğini savunmaktadır.

İnsanın doğayla bağ kurma ihtiyacı, tarih boyunca gözlenmektedir; Antik Mısır soylularının evleri, Pers yerleşimleri ve orta çağdaki Çin köylerinde gözlemlenen büyük ve geniş bahçeler insanların doğayla bağ kurma ihtiyacının bir tezahürü olarak okunabilir (Ulrich 1993, Gullone 2000). Tarih öncesi dönemde, insanlar mağaralarda yaşarken, mağaraların önündeki alanı çitle çevirip açık alanda kendilerine yönelik özel mekanlar oluşturduklarına dair bulgular vardır (Turner 2004). Bu durum insanların yerleşik hayata geçmeden önce mağara ve kavuklarda yaşarken dahi bahçeler oluşturduğunun göstergesidir (Turner 2004). Bu yüzden doğaya olan özlemin çok eski dönemlerde geliştiği söylenebilir. Bunun yanında çalışmalar doğaya maruz kalmanın insan sağlığına olan olumlu etkisini destekler nitelikte bulgular

sağlamaktadır (Ulrich, 1993, Cimprich, 1992, Tenese ve Cimprich 1995). Yakın bir dönem sayılan, sanayi devrimi sonrasında, kentlerde parkların artması, kent çevresinde bulunan doğa alanlarının koruma altına alınması da, bu alanların insanın psikolojik sağlığına olumlu katkıları olduğuna olan inançla meydana gelmiştir (Ulrich 1993). Buna ek olarak özellikle 20 yy.’da yaşanan çevre sorunları sonrasında insanlar daha doğal bir yaşama özlem duymaya başlamış, tükettikleri meyve sebzelerin organik koşullarda üretilmiş olmasına dikkat eder olmuşlardır. Çağımızın vebası kanserin nedenini doğadan kopuk yaşam koşulları olduğunu düşünen birçok insan vardır. Ayrıca insanlar doğal alanlarını daha çok ziyaret etmekte, boş vakitlerini, piknik, doğa yürüyüşü gibi aktivitelerle geçirmeye çalışmaktadır. Bunun yanında kentlerde, insanlar apartman dairesinde dahi evcil hayvan besler olmuştur. Diğer taraftan ilginç bir bulguda eğlence aktiviteleri ile hayvanat bahçelerinin ziyaretçi sayılarının karşılaştırılmasında ortaya çıkmıştır. Wilson (1993)’ın aktardığına göre Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da profesyonel spor aktivitelerinin ziyaretçi sayısı ile karşılaştırıldığında daha fazla sayıda yetişkin ve çocuk hayvanat bahçelerini ziyaret etmektedir (Wilson 1993, Gullone 2000). Bunun yanında, yine Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan araştırmalar, sadece Amerika’da 40 milyon evcil kedi ve 55 milyon evcil köpeğin olduğunu göstermektedir. Yapılan sorgulamalarda Türkiye’deki evcil hayvan sayısına dair bir sonuç bulunamamıştır, ülkemizdeki evcil hayvanlarla ilgili rastlanan tek gösterge 15.000 katılımcı ile yapılan bir ankettir ve bu ankete katılanların %33’ünün kuş, %32’sinin kedi ve %21’inin ise balık beslediği saptanmıştır (Anonim 2016). Bu ve benzeri bulgular insanların canlılığa karşı ilgi konusunda genel bir eğiliminin olduğunu göstergesi olabilir.

Gullone (2000) teorisinin öneminin, çok derin anlamlara gelmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Yani teori insan ile canlılar arasında olan bağlara vurgu yaptığından ve modern yaşamda insanın çektiği sıkıntıların nedenini göstermesi bağlamında derin anlamlara sahiptir. Wilson (1984) atalarımızın çok uzun bir dönemi, avcı, toplayıcı ve çiftçi olarak geçirdiklerini, bu yüzden doğadan doğrudan ve dolaylı olarak etkilendiklerini ve beynin bilişsel ve duygusal sistemlerinin bu etkilerle biçimlenmiş olabileceğinin düşünülmesinin, hiç de yanlış bir düşünce biçimi olmayacağını savunmaktadır (Wilson 1984). Wilson (1984) buradan hareketle modern insanın beyninin de bu evrimsel süreçte bağlı olarak hareket edeceğini ve çevre ve canlılar ile ilişkisi olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden modern insan beyninde doğal çevreden gelen bilgilerin farkında olacağını belirtir. Bu bağlamda insan beyninin çevreden gelen bilgileri işlemeye ve değerlendirme programlı olarak çalışacağını savunmaktadır (Wilson 1984). Buradan hareketle Wilson (1993) hipotezini öğrenilen bilgilerle, genlerdeki bilgilerin bir harmanlanmasının sonucu olarak, çevreden bilgi almaya devam etme güdüsüyle, biyo-kültürel bir bağlamda, insanların varlığını sağlıklı şekilde devam ettirebilmek için doğaya biyo-kültürel olarak ihtiyaç duymasının üzerinde kurar (Wilson 1984, Wilson 1993). Tveit vd (2015), canlılığa sevgi hipotezini “insanların canlı ve canlı gibi görünen varlıklara karşı doğuştan bir yakınlığı olduğunu ve bu yüzden insanların hayvanlar, bitkiler ve doğal manzaralarla etkileşim kurmaya ihtiyaç duyar” şeklinde özetlemiştir. Çakıcı (2007), Chapman’ın çalışmasına dayanarak insan kimliğinin, doğa ile olan ilişkiye bağımlı olduğunu belirtmiştir (Çakıcı 2007). Ulrich (1993) ise çevreye karşı oluşan negatif ve pozitif duygusal deneyimlerin canlılık sevgisine ya da tam tersine canlılık korkusuna (Biophobia) yol açtığının altını çizmiştir (Ulrich 1993). Tveit vd (2015), hipotezin çeşitli canlı türlerinin ve manzara tiplerinin, insanın en uygun işlevsellik düzeyi ile ilişkili olduğunu savunmuştur. Ancak, bu hipoteze gelen eleştirilere de değinmiştir. Bu bağlamda hipoteze gelen en önemli eleştirinin; hangi canlı türlerinin veya manzaranın bu

canlılığa sevgi dürtüsüne karşılık geldiğini belirtmediği üzerine kurulu olduğunu söylemiştir (Tveit vd 2015).

Habitat teorisi-Savana hipotezi (Evrimsel Paradigma)

Habitat teorisi konusunda literatürde iki farklı tanımlama mevcuttur. Birinci tanımlama Appleton (1975b)'nın Hakim Manzara- korunaklı mekan (Prospect-Refuge) teorisini anlattığı "Peyzajın Deneyimlenmesi" (The Experience of Landscape)" kitabında verilen tanımdır. Appleton (1975b) burada birçok farklı araştırmacının bulgularından hareketle şöyle bir tanımlama vermektedir:

"... bütün bulgular, peyzajın seyredilmesi sırasında deneyimlenen estetik tatminin; gerçekte durum ne olursa olsun, çevresel durumların hayatta kalmaya yönelik sinyaller vermesine yönelik çağrışımlar uyandıran; biçimler, renkler, mekânsal düzenleme ve diğer görülebilen özellikler gibi, peyzaj özelliklerinin farkında olmadan (spontane) algılamasından gelmekte olduğunu önermektedir. Biz bu önermeyi "habitat teorisi" olarak isimlendirmektediriz." (Appleton 1975b).

Ancak habitat teorisi yalnızca Appleton (1975b) tanımlamasıyla sınırlı değildir. Lothian (2017), habitat teorisini; "...insanların evrim sürecini yaşadığı habitatların özelliklerinin; zeminde çimlerle üstünde kümelenmiş ağaçlar ile birlikte suyun yakınlarda bulunması şeklinde olmasından dolayı, insanların görsel olarak tercih ettiği peyzajların da genel olarak bu karakteristikleri yansıttığını belirtmiştir. Dünyanın farklı yerlerinde tercih edilen peyzajlarda da insanların evrildiği bu habitatların özelliğinin gözlemlenmekte olduğu kabulüne dayanır" şeklinde tanımlamıştır. Lothian (2009) Oriens'i habitat teorisinin "prensip avukatı" olarak görür (Lothian 2009). Lothian (2009) bu konuda yalnız değildir, çünkü Tveit vd (2015) de peyzaj tercihlerine ilişkin oluşturulan evrimsel teorileri anlattıkları bölümde "habitat teorisi"ni tanımlarken Oriens (1980)'a atıf yaparlar. Ancak başka kaynaklar Oriens (1980)'ı savana hipotezinin tanımlayıcısı geliştiricisi olarak görmektedirler (Buss 2008). Bu yüzden Habitat teorisini tanımlarken "Savana Hipotezi"nden de bahsetmek önemli olacaktır. Bunun yanında, Lothian (2009), Appleton (1975b)'ın "Hakim manzara-korunaklı mekan" (prospect refuge) teorisinin temellerini, habitat teorisinde gördüğünü söyleyerek, habitat teorisini tanımlarken kullanılan, Appleton (1975b)'dan alıntılanan paragrafa atıf yapmıştır.

Bu bakımdan habitat teorisini Appleton tanımlamıştır demek ve sadece Appleton'ın tanımlamasını belirtmek sakıncalı olabilir. Çünkü Oriens (1980, 1986)'da Appleton (1975b)'ın tanımlaması paralelinde özgün bir teori ortaya koymuş ve bunu da "Savana hipotezi" ile detaylandırmıştır. Bu konunun böyle detaylı işlenmesinin nedeni Türkçe literatürde, bazı kaynaklarda (Çakıcı 2007) habitat teorisi başlığı altında Appleton (1975b)'ın tanımlamasına yer verilirken, Oriens (1980, 1986)'dan hiç bahsedilmiyor olmasıdır. Bu yüzden peyzaj mimarlığı disiplininde, iki başlık yaratmamak ve Türkçe literatüre peyzaj estetiği ile ilgili derinlik kazandırmak amacıyla bu konu, bu çalışmada daha detaylı şekilde işlenmiştir.

Tveit vd (2015)'e göre, habitat teorisi, çevresel tercihleri uygun habitat arayışının sonucu oluşan bir fenomen olarak görür ve yine aynı kaynağa göre, habitat teorisi, atalarımız için uygun çevreler olduğundan, savana veya farklı kıtalarda bulunan savanaya benzer habitatları, modern insanında tercih ettiğini savunmaktadır. Savana peyzajları atalarımıza manzarayı görebilecekleri açıklıkları sağlarken, olası bir tehditte kolayca kaçmayı ve saklanmayı sağlayan, kolayca tırmanılabilir bir bitki örtüsüne sahiptir (Lothian 2017). Bu da insanların yırtıcı bir türden

korunup, hayatta kalma şansını artırdığı gibi, besin ihtiyaçlarını karşılarken, potansiyel avlarını uzaktan görüp taktik geliştirmesine olanak tanımaktadır. Bir çok evrimsel biyolog Batı Afrika savanalarının, insanlığın evriminin ilk aşamalarını geçirdiği ve ilk kez iki ayak üzerinde yürümeye başladığı bölgeler olduğu konusunda uzlaşmaktadırlar (Buss 2008). Bu da savana benzeri peyzajların neden diğer peyzajlara göre daha çok tercih edildiğinin nedeni olabilir. Bu uzunca bir zaman araştırmacıların aklını karıştıran bir duruma açıklık getirmektedir. Çünkü araştırmacılar, insanların, biçilmiş çimlerin ve kümelenmiş geniş gölge sağlayan ağaçların olduğu peyzajları tercih etmekte olduğunu ve insanların bunlar hakkında her ne kadar onlar gerçekte hiç de doğal olmasa da, medeniyetten uzak, doğal görünen peyzajlar olduğu konusunda kararlı yorumlarda bulunduğunu saptamışlardır (Lothian 2009). Buna paralel şekilde Balling ve Falk (1982) insanların, nerede yaşarlarsa yaşasınlar, bir çok parkta ve ev bahçesinde kararlı şekilde yarattıkları peyzajların, onların doğuştan gelen savanaya yatkınlıklarının göstergesi olabileceğinin üzerinde durmuşlardır (Balling ve Falk 1982). Bu yüzden habitat teorisi, savana peyzajlarının insanlara sağladıkları evrimsel avantajlar nedeniyle, bugün estetik ilginin yoğunlaştığı, antik Arkadya pastoral peyzajlarından, Claude ve Poussin'in resimlerine ve hatta Capability Brown'un tasarladığı peyzajlarından, günümüz kent parklarında yaratılan klasik peyzajların neden beğenildiğinin açıklanmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir (Lothian 2017).

Manzaraya hakim -korunaklı mekan (Prospect-Refuge) teorisi (Evrimsel Paradigma)

Appleton (1975a)'nın tanımladığı teorik boşluğa karşı geliştirdiği teori, eski insanların vahşi doğada hem avcı hem de av olabilme rollerinden hareket eder (Appleton 1975b, Tveit vd 2015). Bu bağlamda insanların av olmamak için görülmemeleri, avlayabilmek içinde görmeleri gerekmektedir. Teori, eski insanların bu koşullar altında yaşadıklarından dolayı belirli ödül ve ceza güdülenmeleri geliştirdiklerini ve bundan dolayı da modern insanın da belirli peyzajları içgüdüsel olarak daha çok tercih ettiklerini savunmaktadır (Appleton 1975a). Tveit vd (2015), Appleton'ın, bir peyzajda hem manzaraya hakim (prospect) hem de korunaklı mekan (refuge) alanların varlığının, ilkel insan toplulukları için avantaj sağladığını belirtmektedir ve bundan dolayı bu teoriye göre günümüz insanların peyzaj tercihleri, bu tarihsel durumu yansıtmaktadır (Tveit vd 2015).

Lothian (2017) Dewey'in estetik deneyimi anlattığı "Art as Experience" (Deneyimleme olarak Sanat) kitabının başlığı ile Appleton'ın toerisini anlattığı "The Experience of Landscape" (Peyzajın Deneyimlenmesi) kitabının başlığının arasında paralellik kurarak (Lothian 2017) ve Appleton'ının bu başlığı atarken Dewey'den etkilenmiş olabileceğini söylemektedir (Lothian 2017). "The Experience of Landscape" başlıklı kitapta da Appleton (1975b) toerisini anlatmadan önce kuramsal tanımlamalar yaptığı bölümlerde sık sık Dewey'e atıfta bulunmaktadır (Appleton 1975b). Dewey estetik toerisinde güzelliğin ne objede; ne de onu algılayan öznde olduğunu söylemekte ve bunun yerine; özne ile çevrenin ilişkisinin sonucu olarak oluştuğunu savunmakta, buna da deneyim ismini vermektedir (Lothian 2017). Porteus (1996)'a göre Appleton'ın genel olarak tanımladığı habitat toerisinde "mekanın, insanın bütün biyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğine" ilişkin olmasının üzerinde durduğunu, ancak incelikte tanımladığı hakim manzara korunaklı alan toerisinin ise temel olarak avlanma durumlarının koşulları üzerinde çalıştığını belirtmiştir (Porteus 1996). Bu yüzden peyzajdaki estetik tatminde hayatta kalma koşullarını artırıcı olduğu zaman estetik daha çok

deneyimlenmektedir ve bu Dewey'in sanatın deneyimlenmesine benzer şekilde ne özneye ne de nesneye tam tersine ikisinin etkileşimi ile gerçekleşen bir süreçtir (Lothian 2017).

Appleton (1975b), hakim manzara-korunaklı alan teorisinde özellikle “görülmeden görebilme” kavramını incelikli işlemiştir (Appleton 1975b). Özellikle Konrad Lorenz'in King Solomon's Ring adlı eserinde geçen “görülmeden görebilme” cümlesinin habitat kavramını daralttığını savunmaktadır (Appleton 1975b). Bu kavrama uygun olarak avcı ve av rolleri doğrultusunda hakim manzara- korunaklı alan (prospect-refuge) kavramını önerir. Sadece hakim manzara koşullarının oluşmasını değil aynı sırada başka avcılara av olmamak ve hedefteki ava kaçma imkanı vermeden hamlede bulunabilmek için hem hakim manzaranın olduğu hem de korunaklı alanların doğada arandığını bu arayışın karşılığını bulduğu yani zarar görmeden ve hedefteki av başarıyla yakalandığı zaman bir ödül sisteminin oluştuğunu ve bu ödül sistemi nedeniyle günümüz insanının da yine böyle görünmeden görebildikleri mekanlarda estetik tatmin yaşadıklarını savunur (Appleton 1975b). Appleton (1992) kitabını yazmasının üzerinden uzunca bir süre sonra teorisi değerlendirilmesi istendiğinde, o zamanlar insanların günlük durumlarını açıklamaya yönelik basit bir teori aradığını ve hakim-manzara korunaklı mekan teorisinin kent içindeki insan davranışlarını dahi açıklayabilecek potansiyele sahip olduğunu gördüğü için bu teorisinin üzerine gittiğini belirtir (Appleton 1992).

Appleton'ın bu teorisi bilgi işleme teorisi ile birlikte, en çok atıf yapılan ve üzerine ampirik çalışmalar yürütülen Peyzaj estetiği teorilerinden biridir (Lothian 2017). Orians (1986) daha korunaklı mekan olmasına göre daha fazla hakim manzaraya sahip olan manzaraların gözlemcinin tanıdıklığına bağlı olarak daha çok tercih edildiğini belirtmiştir (Orians 1986). Ona göre kapalı orman alanları hakim manzarayı azaltırken, çöl ve açık yeşil alan manzaraları korunaklılığı azaltmaktadır ancak savana ortamları bu ikisinin iyi bir kombinasyonunu sunmaktadır (Orians 1986). Orians ve Heerwagen (1992)'ye göre hakim manzaranın ve korunaklılığın iyi bir dengesi gözlemcinin hoşuna gitmektedir ve bu korunaklılığı sağlayan perdeleme elemanının mahremiyet ve çeşitlilik sağlaması ile mekanın beğenisini artırmaktadır (Orians ve Heerwagen 1992). Bunlara ek olarak Heerwagen ve Orians (1993) güzel sanatlarda yapılan peyzaj tablolarında cinsiyete göre değişimleri ve İngiliz bahçe sanatçıları Humphrey ve Reptonun yaptıkları mekânsal öncesi-sonrası projeksiyonlarını sorgulayarak hakim manzara korunaklı mekana kanıt bulmaya çalışmışlardır (Heerwagen ve Orians 1993).

Bilgi İşleme Teorisi (Evrimsel Paradigma)

Kaplan vd (1998) çeşitli çalışmaların sonuçlarının sorgulanmasıyla, tercih puanlarının ışığında bir çok sahneye bakarak ve çevrenin bilgiyi nasıl ilettiği konusuna kafa yorarak, doğal ortamların tasarımı ve yönetiminde yardımcı bir yaklaşım bulmuşlardır. Bu yaklaşım anlama ve keşfetmenin daha ileri bölünüşünü, bilginin, sahneye, iki boyutlu bakışla mı yoksa üç boyutlu bakışla mı çıkarıldığı kavramını da içermektedir (Kaplan vd 1998).

Fotoğraf iki boyutlu bir düzlemdir. Bu durumdan dolayı bu ayrım kafa karıştırıcı görünebilir. Ancak Kaplan vd (1998) burada insanların resimleri algılaması ve yorumlamasının yollarını kast etmektedir. “Resim düzlemi” ya da iki boyutlu desen resmin “yüzey” ini temsil eder. Birincil düzeyde algı, koyu ve açık desenlerin hızlı değerlendirmesini içerir. Sahnenin içindeki elemanlar ve dokular, bunların gruplanması ve yerini de içerecek şekilde, bu en ilksel bilgiden çıkartılır. Üç boyutlu yönler ise, her ne kadar gerçek resim düz bir yüzey olsa da, sahnenin içinde neyin daha derinde olduğunu çıkarsamasının yapılmasını içerir. Bu üçüncü

boyut hakkında çıkarım hızlı ve bilinçsizce gelişse de, iki boyutlu yönlerin hızlı işleminden çok az salise daha uzun sürebilir (Kaplan vd 1998).

Çizelge 1. Kaplan ve Kaplan (1989)'nın geliştirdiği peyzaj tercih matrisi

Tercih Matrisi

	Anlama	Keşfetme
2 Boyutlu	Tutarlılık	Karmaşıklık
3 Boyutlu	Okunaklılık	Gizemlilik

Bu dört bilgilendirici faktörden tutarlılık (Coherence) ve karmaşıklık (Complexity) iki boyutlu düzlem üzerinde temellenmektedir. Her ikisi de sahnedeki elemanların sayısı, gruplaması ve yerleşimi bakımından doğrudan algılamayı içerir. Okunaklılık (Legibility) ve gizemlilik (Mystery) buna karşıt olarak üçüncü boyutun çıkarsamasını gerektirir. Sahneye bakarken, insanlar sadece üçüncü boyutun çıkarsamasında bulunmazlar, buna ek olarak kendilerini sahnenin içinde hayal ederler. Bu iki faktör, resimlenen mekânın ne gerektirebileceğinin de çıkarsamasını içerir (Kaplan vd 1998).

Tablonun daha ötesinde belirttiği gibi tutarlılık ve okunaklılık, çevrenin anlamlı kılınmasına yardımcı bilgiyi sağlamak bakımından genel olarak ortaktırlar. Belirgin ve iyi organize bir çevrenin anlaşılması görece kolaydır. Buna karşıt olarak karmaşıklık ve gizemlilik elemanların çeşitliliğinden ya da daha fazla görülecek şeylerin olduğunu ima eden ipuçlarından dolayı keşfetmek için potansiyel vaat eden bilgiyi göz önüne alırlar. Yine de bir sahne ya da çevrenin bağlamında dört bilgilendirici faktör birlikte hareket ederler, açıklama amacıyla her birini tek ele almakta fayda vardır (Kaplan vd 1998).

Tutarlılık: Mekânın ne derece bütünlüklü olduğu ya da sahnenin bir kısmının taşıdığı tekrar eden elementler ve dokularla sahnenin diğer kısımlarının da tahmin edilebilme düzeyidir (Kaplan ve Kaplan 1989). Tutarlı bir ortam düzenlidir; tanımlı alanlar şeklinde organize olmuştur. İnsanlar birkaç belirgin bölge ya da alanın varlığını kolayca kavrayabilirler ve bunlar bir mekânı anlamada ya da anlamlı kılmada kolaylaştırıcı özelliklerdir. Tutarlılık, bazı tekrar eden temalar ve birleştirici dokularla artırılabilir. Sınırlı sayıda karşıtlık oluşturan doku ayrıca yardımcıdır (Kaplan vd 1998).

Karmaşıklık: Düzenlemesine bakılmadan, mekânın ne kadar çok sayıda bileşen içerdiğini kapsayan kavramdır. Mekâna bakıldığında mekândan daha çok bilgi alınabilmesi fırsatını sağlayan durumdur (Kaplan ve Kaplan 1989). Karmaşıklık ortamdaki elemanların zenginliğidir. Geniş açık açıklıklar buna karşıt olarak düşük karmaşıklıktadır. Daha fazla zenginlik ya da çeşitlilik peyzajlarda keşfetmeyi teşvik eder (Kaplan vd 1998).

Okunaklılık: Çevrede kişinin yolunu ne kadar kolay bulabilmesidir. Kişinin nerede olduğunu bilebilmesi ya da yolunu geri bulabilmesi durumudur (Kaplan ve Kaplan 1989). Okunaklılığı ele alırken önemli konu ayırt edici özelliktir. Okunaklı bir sahnede yönlendirmeye yardımcı akılda kalan bileşenlerin olması zorunludur. Okunaklı mekandayken birisi sadece bir yere giderken değil geri gelirken de yolunu bulduğunu hayal edebilir. Belirgin bir alan ya da tek bir landmark, daha doğrudan yön bulmayı sağlar.(Kaplan vd 1998).

Gizemlilik: Mekâna bakıldığında kişinin, mekanda daha ileri gidildiğinde daha fazla şey bulabileceği ümidine kapılmasıdır (Kaplan ve Kaplan 1989). Bir mekânı keşfetme isteği, eğer orada birinin bir şeyler bulabileceği umudunun devam edeceği bazı şeyler varsa, çokça gelişir.

Peyzajın neler geleceğinin ipucunu sağlamasının birçok yolu bulunur: kıvrımlı bir yol (patika) sıklıkla düz olana göre daha cazibelerlidir. Arkasında ne olduğunun bir kısmını saklayan bitki örtüsü, ziyaretçiyi bir bakış atmaya davet eder (Kaplan vd 1998).

Duyusal estetik teorisi (Evrimsel Paradigma)

Duyusal estetik teorisi, doğal ortamların ve peyzajların, bu mekanlarda bulunan veya uzaktan seyreden gözlemcisinde psikolojik olarak iyi olma durumu ile ilgili duygusal durumlar oluşturduğuna ve bu durumların psikolojik ve nöro-fizyolojik ölçütlerle ölçülebileceğine dayanmaktadır (Lothian 2017). Roger Ulrich tarafından geliştirilmiştir (Ulrich 1993). Ancak diğer evrimsel teoriler gibi, çevreye olan tepkilerin insanların doğal yaşam durumundayken çevre ile ilişkileri bağlamında oluşan ve modern insanda içgüdüsel olarak bulunan tepkilerle yönlendirildiği tezinden hareket etmektedir (Stigdooter vd 2011). Bu bakımdan Kaplan ve Kaplan (1989)'nın teorisiyle aynı kökenden gelse de Ulrich, Kaplanlardan farklı olarak bilişsellik dışında bir kaynağa başvurmuştur. Bu teori Kaplan ve Kaplan (1989)'nın Dikkat Onarımı Teorisinde (Attention Restoration Theory) üzerinde durdukları bilişsellikten daha çok duygusal ve psikolojik durumlara ağırlık vermesiyle ayrılmaktadır (Annersted 2011). Bazen bu teorinin Stres azaltma teorisi (Stress Reduction Theory) (Annersted 2011) veya Stresten toparlanma teorisi (Stress Recovery Theory) (Joye ve van der Berg 2015) olarak da isimlendirildiği olmaktadır. Temel olarak Wilson (1984)'ın canlılığa sevgi (biophilia) hipotezinden etkilenecek oluşturulmuştur (Stigsdotter vd 2011). Canlılığa sevgi hipotezindeki insanın canlı ve canlıya benzer yapılara ihtiyaç duyduğundan hareket ederek, doğanın iyileştirici etkileri üzerine araştırmalarını yoğunlaştırmıştır. Ulrich (1999) doğanın gözlemcide stres azalmasına neden olan etkilerinin bilinçdışı bir mekanizmayla gerçekleştiğini düşünmektedir (Ulrich 1999). Stigsdotter vd (2011), bu bilinçdışı mekanizmayla oluşan duygusal durumların beynin en eski duygusal motor merkezleri ile ilişki de olabileceğinin Ulrich tarafından varsayıldığını belirtmektedir (Stigsdotter vd 2011). Bu duygusal durumlar bağlamında insanın dinlenmesi gerektiğini ya da tetikte olması gerektiğini belirten reflekslerin ortaya çıktığını ve bu gibi durumlarda beynin rahatlama veya kavgaya hazır olma gibi komutlarla vücudu uyardığını yani fizyolojik komutlar verdiği varsayılır (Stigsdotter vd 2011). Ulrich (1983) insanların bir çevreye karşı oluşan ilk tepkilerinin, bilişsellik bağlamında oluşan bir çevresel farkındalık ve çevrenin bilgisinin işlenmesine dayalı olarak değil de genellenmiş bir duygu (Sevme ya da Sevmeme) olduğunu savunmuştur (Joye ve van der Berg 2015). Bunlardan dolayı duyusal estetik teori genel olarak doğadaki, gözlemciye mümkünse dinlenmesini ve böylece gözlemcinin stresinin azalmasını sağlayan belli özel bilgiler ile ilgilidir (Stigsdotter vd 2011). Ulrich (1993)' e göre evrim insanları "... belirgin doğal ortamlardan ve içerikten (bitkiler, çiçekler, su vb. gibi) onarıcı tepkiler edinmek ve sürdürmek için biyolojik kapasite hazırlamıştır" ancak yine Ulrich (1993)'e göre yapıları çevre (kentler, binalar vb.) ve onu oluşturan materyallere yönelik olarak böyle bir eğilim ne yazık ki yoktur (Ulrich 1993). Bundan dolayı doğal çevreye verilen onarıcı tepkiler, insanlığın doğal bir dünyada evrim geçirmiş olmasının yadigarı olarak yorumlanmaktadır (Joye ve van der Berg 2015). Bundan dolayı teori onarıcı avantajların daha çok savanaya benzeyen doğal ortamlarda gerçekleştiğini savunmaktadır (Annersted 2011).

Mekana ilişkin ilk olumlu duyusal tepkiler eğer ortamda tercih edilen belirgin çevresel özellikler varsa meydana gelmektedir (Joye ve van der Berg 2015). Orta düzeyde ve düzenli bir karmaşıklığa sahip, orta derece derinlikte, bir odağa, su ve bitki örtüsü gibi doğal unsurlara

sahip bir manzaranın ilgiyi ve olumlu duyguları tetiklemesi, dikkat çekmesi, olumsuz düşünceleri engellemesi ve böylece stresle yükselmiş olan uyarılmışlık seviyesinin daha kabul edilebilir bir sınıra çekilmesi beklenir ve bu da kan atış hızını düşürmesiyle, tansiyonun düşmesiyle ve kasların gevşemesiyle ölçülebilir (Annersted 2011). Tercih edilen belirgin çevresel özellikler, bitkiler gibi doğal bileşenler kadar, karmaşa gibi yapısal özellikleri, simetri gibi daha büyük ölçekte algılanabilen yapısal özellikleri, derinlik ve uzamsal ipuçlarını, zemin yüzey dokusu ve kıvrımlı yollar gibi yön değiştiren görüşler ile tehdit unsurlarının yokluğunu kapsamaktadır (Joye ve van der Berg 2015). Bu teoriye ilişkin ampirik bulgularda doğayla kurulan temasın kan basıncını ve dolayısı ile stresi düşürdüğünü onaylamaktadır (Ulrich 1981, Ulrich 1979).

Mekana yönelik sevgi-topofili (topophilia) teorisi (Kültürel Paradigma)

Tuan (1974) tarafından geliştirilen topofili (topophilia) kuramı en çok atıf alan kültürel teorilerden birisidir. Tercihlere ilişkin kültürel boyuta odaklanmaktadır ve Topofili kelimesi, mekana olan sevgi anlamına gelmektedir (Zaleskienė ve Vileniske 2014). Topofili teorisi insanların iyi bildikleri şeylere bağlandığı kabulüne dayanır (Tveit vd 2015). Burada vurgulanan kişinin çevresine olan duygusal bağlılığıdır – kişinin mekana olan zihinsel, duygusal ve bilişsel bağlarıdır (Heimer 2005). Buna göre aşinalık ve deneyimin peyzajlara ilişkin tercihte önemli bir güdüleyici unsur olduğu belirtilmiştir (Tveit vd 2015). Y. Tuan'ın topofili adlı teorisi - mekan sevgisi - tercihin kültürel boyutuna odaklanır ve kişinin zihinsel, duygusal ve bilişsel olarak çevreleriyle olan duygusal bağı olarak tanımlanır. Topofilya hipotezi, yaş, cinsiyet, meslek, hobiler, akademik geçmiş, aşinalık vb. kişisel nitelikleri peyzaj tercihi için önemli faktörler olarak vurgulamaktadır (Tveit vd 2006).

Ekolojik estetik teorisi (Kültürel Paradigma)

Nassauer (1992) tarafından geliştirilmiştir. Teori, peyzajın ekolojik işlevleri hakkında bilgi sahibi olmanın peyzajla ilgili tercihleri etkileyebileceği kabulünden hareket ederek, peyzaja ilişkin bilginin tercihin önemli bir yönlendiricisi olabileceğinden bahseder (Tveit vd 2015). Carlson (2009) bu teorinin kendisinin doğal çevrelerin estetik deneyimlenmesi için geliştirdiği Doğal çevre modelinin, insan yapımı çevrelerde uygulanması için önemli bir aracı olacağını savunur (Carlson 2009). Ekolojik olarak sağlıklı peyzajlar için bir tercih öne sürerek, etik ile peyzaja yönelik tercihlerin bağlantısını kurmaktadır (Tveit vd 2006). Bu teori peyzaj tercihlerini etiksel perspektiften görmektedir (Nassauer 1992). Bunun yanında peyzaj ekolojisi kavramına yeni bir boyut eklemektedir. Yani bu teoriye göre eğer bir peyzaj ekolojik olarak sağlıklı ise, o zaman o peyzaj tercih edilir niteliktedir (Zaleskienė ve Vileniske 2014).

Mekanın ruhu teorisi (Kültürel Paradigma)

Mekanın ruhu (Genius Loci) teorisi peyzajın diğer peyzajlarda bulunmayan özgün özellikleri ve görsel olarak çarpıcı unsurlarına vurgu yapmaktadır (Bell 1999, Tveit vd 2015). Norberg-Shulz (1980) tarafından tanımlanan ve K. Lynch, R. B. Litton tarafından sunulan yer ruhu, genius loci (bir yerin kendine özgü atmosferi), canlılık veya imgelenebilirlik yaklaşımı olarak da adlandırılmaktadır. Bell (1999) peyzaj tercihlerini tanımlanabilir benzersizlik, farklılık, bazen genius loci olarak bilinen ya da yer hissi olarak tanımlanan ya da herhangi bir gözlemcide güçlü bir görüntüyü çağrıştırmaya ihtimali yüksek fiziksel bir nesne gibi özel peyzaj özelliklerini ilişkilendirmektedir (Tveit vd 2006, Zaleskiene ve Vileniske 2014).

Peyzaj mirasları yaklaşımı (Kültürel Paradigma)

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s.81-95

D. Lowenthal ve G. Fairclough'un sunduğu peyzaj tercihlerinde Peyzaj mirası ya da ve tarihi peyzajlar yaklaşımı, peyzaj algısı ve tercihi için tarihi boyutun ve tarihsel unsurların önemli olduğunu savunmaktadır (Lowenthal 1985). Geçmiş ile şimdiki zamanı içeren bir peyzaj, kullanıcılarına bir topluluk bütünlüğü ve kalite hissi verebilir. Peyzajın tarihsel sürekliliği, farklı formları, materyali, aşınması ve patinası ile, yakın zamanda inşa edilen yapılardan farklı olan bu peyzaj unsurları, anlam derinliği, zaman hissi, rekreasyonel kaynaklar sağlar ve peyzaj estetiğine katkıda bulunur (Tveit vd 2006 Ode vd 2008, Zaleskienė ve Vileniske 2014).

Bakım estetiği teorisi (Kültürel Paradigma)

Bakım estetiği teorisi, J.I. Nassauer ve S. R. J. Sheppard'ın eserleriyle bağlantılıdır; burada peyzaj bakımının işaretleri - görsel "bakım ipuçları" (biçme, düzenli çitler ve patika, parlak çiçekler ve düzeltilmiş düz kenarlar) - peyzaj tercihini açıklamak için kullanılır (Nassauer 1995, Tveit vd 2006, Ode vd, 2008, Zaleskiene ve Vileniske 2014).

Biçimsel Estetik Teori (Kültürel Paradigma)

Peyzaj tercihlerinin kültürel boyutuna odaklanan teorilerinden bir diğeri olan biçimsel estetik teorisi olarak isimlendirilmektedir (Bell 1999). Felsefenin ve sanat eleştirisinin kavram ve terimlerini kullanarak peyzajı tanımlamaya yönelik tasarım teorileri ve girişimleri üzerine kuruludur; peyzaj estetik niteliklerini, esas olarak tasarımla bağlantılı olarak tanımlamak için bir dil sağlamakta olup temelde tasarım, planlama ve değerlendirme ile bağlantılıdır. (Zaleskienė ve Vileniske 2014). Bu noktada peyzajın görsel kalitesini değerlendirmek için estetikte ve sanat eleştirisi eğitimi almış nitelikli bir uzmanın önemli rol oynadığını savunmaktadır (Tveit vd 2006).

Sonuç

Peyzaj estetiği teorilerinden bilgi işleme teorisi, anlama ve keşfetmeyi odağa aldığından dolayı ve çevrenin insan ile etkileşimine odaklandığından dolayı öne çıkmaktadır. Diğer yandan korunaklı alan, hakim manzara teorisi de insanın av olmadan avlanması yani hayatın devam etmesine odaklandığından dolayı diğer önemli bir teoridir. Bunun yanında formal estetik teori de günümüz tasarımcılarının en çok kullandığı kavramlara atıf yapması açısından önemlidir. Diğer teorilerin de başka teorilerde olmayan önemli özellikleri onları ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda teorileri tek tek ele almak yerine bütüncül şekilde değerlendirmek önemlidir.

Peyzaj estetiği teorileri bilimin indirgemeci yaklaşımı bağlamında estetik fenomenin yalnızca bir boyutuyla ilgilenmektedir. Bu bağlamda yalnızca evrimsel ya da yalnızca kültürel tabanlı teorilerin yanında iki ilgiyi bütünlüştürecek bütüncül bir teoriye ihtiyaç vardır. Mevcut durumda, teoriler ya salt kültürel ya da salt evrimsel tabanlıdır. Bu da iki kampın birbirini görmemesine ve güçlü yanlarından yararlanamamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda insanın biyolojik ve kültürel bağlamları göz önüne alınarak evrimsel ve kültürel teorileri birleştirecek kapsayıcı bir teoriye ihtiyaç vardır.

Peyzaj mimarları mekan yaratırken farklı kullanıcılara hitap etmek, temel motivasyon olmaktadır. Bu teoriler de hepsi farklı bakış açılarından insanlığın belirli kısımlarını betimlemekte ve mekanın çok sesliliğine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın farklı tipte mekanlar yaratmak isteyen peyzaj mimarlarına yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- ANNERSTED, M. (2011), Nature and Public Health Aspects of Promotion, Prevention, and Intervention, Doctoral Thesis, Swedish University of Agricultural Sciences, pp. 86, SWEDEN.
- ANONİM (2016), Türkiye'nin hayvan haritası çıkarıldı; yüzde 32 'kedi insanı' çıktı, <http://t24.com.tr/haber/turkiyenin-hayvan-haritasi-cikarildi-yuzde-32-kedi-insani-cikti,342439>, Erişim Tarihi:Aralık 2016.
- APPLETON, J. (1975a), Landscape Evaluation: The Theoretical Vacuum, Transactions of the Institute of British Geographers, No. 66: 120- 123.
- APPLETON, J. (1975b), The Experience of Landscape, Revised Editon (1996), Wiley, pp.282, England.
- APPLETON, J. (1992), Prospect and Refuge revisited, Nasar, J. (Editor), Environmental Aesthetics: Theory, Research, Applications, pp. 27-44, Cambridge: Cambridge University Press.
- AVRUPA KONSEYİ, (2000), Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0456.pdf>, Erişim Tarihi: Haziran 2017.
- BALING, J.D. and FALK, J.H. 1982. Development of visual preference for natural environments. Environ. & Behavior 14(1):5-28.
- BELL, S. (1999), Landscape: Pattern, Perception and Process, routledge, pp.348, England.
- BOURASSA, S. C. (1991), The Aesthetics of Landscape, Belhaven press, pp.168, London.
- BUSS, D. M. (2008), The Handbook of Evolutionary Psychology, Wiley, pp. 1056, England.
- CARLSON A. (2009), Nature and Landscape : An introduction to Environmental Aesthetics, Columbia university press, ISBN: 978-0-231-14040-9, 188 sayfa, New York.
- CHEN Z. XU B. ve DEVEREUX B. (2016), Assessing public aesthetic preferences towards some urban landscape patterns: the case study of two different geographic groups , Environmental Monit Assessment (188) 4, 1-17, DOI 10.1007/s10661-015-5007-3
- CIMPRICH, B. E. (1992), Attentional Fatigue Following Breast Cancer Surgery, Research in Nursing & Health, 15, 199-207
- ÇAKCI, I. (2007), Peyzaj planlama çalışmalarında görsel peyzaj değerlendirmesine yönelik bir yöntem araştırması, Doktora Tezi, Ankara Üni., Fen Bilimleri Enst., Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, pp.117, Ankara, Türkiye
- EKŞİOĞLU, G. (2010), Çevre estetiğinin konut fiyatları üzerindeki etkisinin hedonik fiyat yöntemi ile modellenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 9 Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı, pp. 175, İzmir, Türkiye.
- GULLONE, E. (2000), The Biophilia Hypothesis and Life In The 21st Century: Increasing Mental Health Or Increasing Pathology?, Journal of Happiness Studies 1: 293–321.
- HEERWAGEN, J. P. And ORIAN S G. H. (1993), Humans, Habitats and Aesthetics, In: S R. Kellert and E. O. Wilson (Editors), Biophilia Hypothesis, Island Press, pp. 138-172, USA.
- HEIMER H. (2005), Topophilia and Quality of Life: Defining the Ultimate Restorative Environment. Environmental Health Perspectives, 113(2), A117, pp. 143.
- JOYE, Y. and VAN DER BERG, A. E. (2015), Bölüm 6:Restoratif Çevreler, In: L. Steg, A. E. Van der Berg, and J. M. De Groot (Editors) Çevre Psikolojisi, çev:L. K. Cicerali, E.E. Cicerali, Nobel Yayınevi, pp.57-65, İstanbul Türkiye.
- KAPLAN, R., KAPLAN S. (1989), The experience of Nature: a psychological Perspective. ABD Ann Arbor Michigan: Ulrich's Bookstore
- KAPLAN, R., KAPLAN S. AND RYAN R.L. (1998), With People in Mind: Design and Management of Everyday Nature. Washington ABD: Island Press, ISBN: 978-1559635943
- LOTHIAN, A. (2009), Theories of Landscape Aesthetic, [http://www.Scenicsolutions.com.au/Attached %20PDFs/ Theories %20of%20landscape%20 aesthetics.pdf](http://www.Scenicsolutions.com.au/Attached%20PDFs/Theories%20of%20landscape%20aesthetics.pdf), Erişim Tarihi: Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s.81-95

Temmuz 2017.

- LOTHIAN, A. (2017), The Science of Scenery, How we see scenic beauty, What it is, Why we love it and How to measure and map it, printed by CreateSpace, pp.480, USA.
- LOWENTHAL D. (1985), The Past is a Foreign Country, Cambridge University Press, pp.489, Cambridge.
- MEINIG, D. W. (1979), Introduction, In: D. W. Meinig (Editor), The Interpretation of Ordinary Landscapes, Geographical Essays, Oxford University Press, pp.1-7, USA.
- MOHAMED N. ve OTHMAN N. (2012), Push and Pull Factor: determining the visitor satisfaction at urban recreational Area, Procedia - Social and Behavioral Sciences 49: 175 – 182
- NASSAUER I. J. (1995), Messy Ecosystems, Orderly frames, The Landscape Journal, 14: 161-170
- NASSAUER J. I. (1992), The Apperance of Ecological Systems as a Matter of Policy, Landscape Ecology, 64(4):239-250.
- NORBERG-SHULZ, C. (1980), Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, Rizoli Press, pp. 213, New York, USA.
- ODE A. K. ve FRY G. L. A. (2002), Visual aspects in urban woodland managment. Urban Forestry Urban Greening, 1,15-24.
- ODE, A., TVEİT M. S. AND FRY G. (2008), “Capturing Landscape Visual Character Using Indicators: Touching Base with Landscape Aesthetic Theory”, Landscape Research, 33(1), 89-117.
- ORIAN, G. H. (1980), Habitat Selection: General Theory and Applications to Human Behavior. In: J. S. Lockard (editör), The Evolution of Human Social Behavior, Elsevier, New York.
- ORIAN, G. H. (1986), An Ecological and Evolutionary Approach to Landscape Aesthetics, In: E. C. Penning-Rosswill and D. Lowenthal (Editors), Landscape Meanings and Values, Allen and Unwin press, pp.3-25, London, England.
- ORIAN G. H. and HEERWAGEN, J. H. (1992), Evolved responses to landscapes, In J. H. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Eds.), The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture (pp. 555-579). New York: Oxford University Press
- PORTEUS, J. D. (1996) Environmental Aesthetics, ideas, politics and planning, routledge, pp.290,England.
- STIGSDOTTER, U. K., PALSDOTTİR, A. M., BURLS, A., CHERMAZ, A., FERRİNİ, F. and GRAHN P. (2011) Nature-Based Therapeutic Interventions, In: K. Nilsson, M. Sangster, C. Gallis, T. Hartig, S. Vries, K. Seeland and J. Schipperijn (Editors), Forests, Trees and Human Health, Springer, pp. 309-342, Amesterdam.
- TAŞDELEN, D. (2012), “Estetik ve Sanat Felsefesinde Temel Konular”. Estetik ve Sanat Felsefesi. Editör: İnam, A. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- TENNESSEN, C. M. and CIMPRICH, B. E. (1995), Views To Nature: Effects On Attention, Journal of Environmental Psychology, 15(1), 77-85.
- TODOROVA A., ASAKAWA S., AİKOH T. (2004), Preferences for and attitudes towards street flowers and trees in Sapporo, Japan, Landscape and Urban Planning 69: 403–416
- TUAN, Y. F. (1974), Topophilia, A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values, Columbia University Press, pp.260, USA.
- TUNALI, İ. (1989), Estetik, İstanbul: Remzi Kitapevi. ISBN:978-975-14-0111-3.
- TURNER, T. (2004), Garden History: Philosophy and Design 2000 BC – 2000 AD., Routledge, pp.304, England.
- TVEIT M. ., ODE A ° ve FRY G. (2006), Key Concepts in a Framework for Analysing Visual Landscape Character, Landscape Research, Vol. 31, No. 3, 229 – 255,

- TVEIT, M. S., SANG, A. O. and HAGERHALL C. M.. (2015), Bölüm 4: Doğal Güzellik: Görsel Peyzaj Değerlendirmesi ve Manzara Algısı, In: L. Steg, A. E. Van der Berg, and J. M. De Groot (Editors) Çevre Psikolojisi, çev:L. K. Cicalali, E.E. Cicalali, Nobel Yayınevi, pp.37-46, İstanbul Türkiye
- ULRICH, R. (1981), Natural Versus Urban Scenes Some Psychophysiological Effects, *Environment and Behavior*, 13(5), 523-556.
- ULRICH, R. S. (1983), “Aesthetic and Affective Response to Natural Environment”. *Behavior and the Natural Environment*. Editör: Altman, I. and Wohlwill J. F. ABD New York: Plenum Press.
- ULRICH, R. 1979. Visual landscapes and psychological well-being, *Landscape Research*, Volume 4, Issue 1:17-23.
- ULRICH, R. S., SİMONS, R. F., LOSİTO, B. D., FİORİTO, E., MİLES, M. A., & ZELSON, M. (1991), Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11, 201–230.
- ULRICH, R. 1999. Effects of Gardens on Health Outcomes: Theory and Research. In: C. Cooper Marcus, M. Barnes, (Editors) *Healing gardens: Therapeutic benefits and design recommendations*, John Wiley & Sons, pp. 27-86. New York, USA
- ULRICH, R. S. (1993), Biophilia, Biophobia and Natural Landscape, In: S R. Kellert and E. O. Wilson (Editors), *Biophilia Hypothesis*, Island Press, pp. 73-137, USA.
- WILSON, E. O. (1984), *Biophilia*, Harvard University Press, pp. 157, USA.
- WILSON, E. O. (1993), Biophilia and Conservation Ethic, In: S R. Kellert and E. O. Wilson (Editors), *Biophilia Hypothesis*, Island Press, pp. 31-41, USA.
- ZALESKIENE and VILENİSKA (2014), Landscape Aesthetics Theories in Modeling the Image of the Rurban Landscape, *Journal Of Sustainable Architecture And Civil Engineering*, No:2 (7): 10-21.